

موزه‌داری خصوصی در دوسال گذشته بیش از ۵۰ درصد رشد داشت

استقبال از راه اندازی موزه های کوچک خانگی

مریم جلیلود

استقبال چشمگیر مجموعه داران کشور از راه‌اندازی موزه‌های خصوصی باعث افزایش ۵۰ درصدی این موزه‌ها نسبت به دوسال گذشته شد. آماري که مسئول ارشد موزه‌های کشور از آن به عنوان چش بي‌سابقه در تاريخ موزه‌داری ایران نسام می‌برد. آن‌طور که «محمدرضا کارگر» می‌گوید، این آمار در پروسه زمانی کوتاه مدت و در نتیجه بازبینی آیین‌نامه و قوانین موزه داری، تسهیل در ایجاد موزه‌های نوین و مشوق‌های جدید دولت برای مجموعه داران خصوصی به دست آمده است. تغییرات بنیادی در ساختار موزه‌داری کشور سبب شده که مجموعه داران خصوصی دیگر کشورها نیز دست همکاری به سوی سازمان میراث فرهنگی ایران دراز کنند.

تقویت اندیشه ایجاد موزه‌های خصوصی

نزدیک به ۸۰ سال از عمر موزه‌داری در ایران می‌گذرد و با گذشت ۸ دهه تنها ۲۱ موزه خصوصی در کشور تأسیس شده است. در سالیان گذشته، ساختار از هم گسیخته میراث فرهنگی و تمایل اندک مجموعه داران به راه‌اندازی موزه، باعث پراکندگی و ابهام در سرنوشت اموال فرهنگی و تاریخی در اختیار بخش خصوصی شد. اداره کل موزه‌های کشور با روی کار آمدن دولت جدید و احیای بخش‌های آسیب دیده، تلاش می‌کند مسیر ناهموار موزه‌داری خصوصی را برای مردم و مجموعه داران هموار کند.

محمدرضا کارگر مدیرکل موزه‌های جهان به «ایران» می‌گوید: با اینکه بیش از چند دهه از عمر و شکل‌گیری موزه‌های خصوصی در دنیا نمی‌گذرد، ایران توانسته است در دو سال اخیر رشد چشمگیری در این حوزه داشته باشد. به گفته او، ایران در مقایسه با بسیاری از کشورها سرزمینی متفاوت است و همین تفاوت در پدیده موزه‌ها مشاهده می‌شود.

چند دهه است که به گفته کارگر، موزه‌داری جهان به راه‌اندازی موزه‌های خصوصی، تمایل یافته و تک‌بعدسال اخیر موزه‌های خصوصی بسیاری در کشورهای مختلف راه‌اندازی شده است. پدیده موزه‌های خصوصی و توجه به مجموعه‌داری در ایران اما سابقه‌ای طولانی دارد.

آنطور که مدیرکل موزه‌ها و اموال منقول در سازمان میراث فرهنگی می‌گوید: جمع‌آوری مجموعه عظیم مرحوم حاج حسین ملک و وقف آن به آستان قدس رضوی یا مجموعه آیت‌الله نجفی در قم که بخشی از آن اکنون تبدیل به کتابخانه شده و بخش مهمی نیز تبدیل به موزه شده است، نشانه وجود اندیشه ایجاد موزه از سال‌های دور در ایران است که به شکل سنتی در قالب وقف در ایران آن زمان رواج داشت.

کارگر ایجاد موزه‌های خصوصی در ایران را فعالیت جدید نمی‌داند و می‌گوید: اندیشه ایجاد موزه به شکل شخصی به‌قرن‌ها قبل بازمی‌گردد و یک پدیده کاملاً تاریخی است. در گذشته افرادی وجود داشتند که مجموعه‌هایی را جمع‌آوری می‌کردند و در یک مکان مشخص در معرض نمایش قرار می‌دادند. حتی نمایش مجموعه‌های فرهنگی آنها برای میهمانان خاص یا

گردآوری کند، قابل مقایسه نیست.

او با طرح این‌موضوع که می‌توان حتی به تعداد هنرمندان کشور نیز موزۀ داشت، می‌گوید: می‌توان به تعداد مشاهیر، نویسندگان و حتی شخصیت‌های سیاسی و اجتماعی نیز موزه دایر کرد. در این نگاه نیز اگر دولت حتی تمامی فعالیت‌های خود را تعطیل کند و بخواهد موزه بسازد، باز هم قادر به اتمام آن نیست.

■ مشارکت مردمی در تأسیس موزه‌های خصوصی
مدیر کل موزه‌های کشور تنها راهکار برداشتن موانع تشکیل موزه‌های خصوصی در کشور را مشارکت مردم می‌داند. او معتقد است، مسائل میراث فرهنگی بدون همکاری مردم امکان حل شدن ندارد. چون آنچه مردم می‌توانند جمع‌آوری کنند با آنچه دولت بخواهد

فرهنگی بر مشارکت مردمی استوار شده است و محمدرضا کارگر مدیرکل موزه‌ها و اموال منقول میراث فرهنگی می‌گوید که این سازمان به جای توجه و تلاش برای ایجاد دولتی درصدد است، افراد حقیقی و حقوقی را تشویق به ایجاد موزه کند.

به گفته او، زمانی که موضوع اقتصاد مقاومتی مطرح شد، اداره کل موزه‌های کشور برنامه‌ریزی خود را بر نقش مردم در حفاظت از میراث فرهنگی متمرکز کرد. در مورد موزه‌های وقتی راه‌اندازی موزه‌های خصوصی از عهده دولت خارج شود و مردم عهده دار آن شوند، دولت می‌تواند به جای تحمل هزینه‌های سنگین ایجاد موزه، کمک‌های بلاعوضی

سادی و معنوی به موزه‌های خصوصی اختصاص دهد. کارگر حتی معتقد است که در شرایط کنونی، بودجه‌ای که قرار است به تأسیس موزه‌های دولتی اختصاص بیابد بهتر است برای راه‌اندازی موزه‌های خصوصی در اختیار مردم قرار داده شود. او می‌گوید: حتی در طول تاریخ نیز مردم بودند که میراث خود را حفظ کردند و بدین ترتیب اینکه دولت بخواهد تنها متولی فرهنگ مردم باشد اشتباه است.

کارگر یکی از اهداف اداره کل موزه‌های و اموال منقول سازمان میراث فرهنگی را برای ارتقای آشنابدهی خصوصی، ترغیب بخش‌های حقوقی در شرکت‌های خودروسازی، صداسیما و شهرداری‌ها و همچنین افراد حقیقی به ایجاد موزه‌های خصوصی شخصی و مؤسسه از آن‌ها را در موزه فرش می‌داند. او معتقد است، مسائل میراث فرهنگی بدون همکاری مردم هستند که میراث فرهنگی خود را تولید، خلق، نگهداری و محافظت‌می‌کنند.

استراتژی جدید سازمان میراث

رستوران، فروشگاه و کافی شاپ نیز تعبیه شود. همچنین ایجادکننده‌های موزه‌های خصوصی می‌توانند با اتکا به قانون معافیت مالیاتی برای فعالیت‌های فرهنگی از پرداخت عوارض معاف شوند. کارگر اما در پاسخ به این پرسش که آیا با تسهیلات ارائه شده و حتی بازبینی قوانین و آیین‌نامه‌ها، موزه‌های خصوصی موفق‌تر از موزه‌های دولتی عمل کرده‌اند؟ گفت: موزه‌های خصوصی حداقل در کمیت از موزه‌های دولتی جلوتر هستند و تعداد موزه‌های خصوصی که در حال تأسیس است از موزه‌های دولتی بیشتر است.

■ مجوز فروش بلیت در موزه‌های کوچک خانگی
براساس آماري که مدیرکل امور موزه‌ها و اموال منقول فرهنگی در سازمان میراث فرهنگی به ایران می‌دهد، درحال حاضر ۶۱ موزه خصوصی فعال در سطح کشور وجود دارد که از این تعداد ۴۰ موزه تنها در دو سال اخیر ایجاد شده است.

براساس این آمار، اکنون در سطح کشور ۵۶۰ موزه فعال وجود دارد که از این‌تعداد ۶۱ موزه متعلق به مجموعه‌دارها و خصوصی است. آن‌طور که کارگر گفته است، آمار دو سال اخیر موزه‌های کشور نیز بیانگر آن است که رشد بی‌سابقه آمار راه‌اندازی موزه‌های خصوصی در یک پروسه زمانی کوتاه صورت گرفته‌اند.

در چشم‌انداز جدید موزه‌ای در کشور مرتبط با راه‌اندازی موزه در کشور و ارائه مشوق‌های دولتی به موزه‌های خصوصی در رشد این آمار هم می‌گوید: یکی از دلایل رشد موزه‌های خصوصی مدیون تسهیل قوانین ایجاد موزه است. حالا اگر مردم بخواهند یک موزه حتی در فضای کوچک ۵ یا ۶ متر ایجاد کنند از نظر سازمان میراث فرهنگی هیچ اشکالی ندارد. به گفته او، اداره کل

موزه خصوصی در پارسیان هرمزگان

موزه‌ها در گذشته برای اعطای مجوز موزه، استانداردهای سختگیرانه داشت. به طوری که برای تأسیس یک موزه باید فضای مطلوب با دسترسی‌هایی همچون پارکینگ و غیره ایجاد می‌شد اما امروز دیگر این‌گونه نیست و هر فرد به هر طریقی که علاقه‌مند باشد می‌تواند یک موزه با محدودیت‌های متفاوت ایجاد کند. در نگاه جدید موزه‌ای کشور حتی یک شخص می‌تواند در یک اقدام فرهنگی با یک کتاب شاخص اقدام به ایجاد موزه کند.

آنطور که مدیرکل موزه‌ها و اموال منقول فرهنگی می‌گوید: در ایتالیا موزه‌های با ابعاد ۱۲متر وجود دارد و یکی از افتخارات این موزه‌ها این است که مالک کوچکترین موزه‌های دنیا هستند. در مقابل چنین موزه‌هایی البته موزه آرمنیژا نیز قرار گرفته است. از نگاه محمدرضا کارگر، هر موزه‌ای ظرفیت‌ها و مخاطبان خاص خود را دارد و به همین دلیل نیز اداره کل موزه‌ها مانع تحقیق آرزوی مردم در ایجاد موزه‌های کوچک نمی‌شود.

او می‌گوید: در نگاه جدید مردم می‌توانند حتی با یک ویرتین کوچک در خانه‌شان اقدام به ایجاد موزه کنند. حتی می‌توانند با هر مبلغی که بخواهند اقدام به فروش بلیت کنند تا علاقه‌مندان به آثار موزه‌ای، بتوانند از اثرشان دیدن کنند و هیچ مانعی برای این کار وجود ندارد.

در چشم‌انداز جدید موزه‌ای در کشور آن‌طور که نهاد متولی موزه و موزه‌داری در ایران اعلام کرده است، خانواده‌های ایرانی می‌توانند حتی با ظرفیت‌اندک به جذب مخاطب فرهنگی بسا دیدار از آثار موزه‌ای خود کنند و اگر جذب مخاطب برای موزه‌های کوچک در کشور اتفاق بیفتد انزامن و به گفته محمدرضا کارگر، اداره کل موزه‌های کشور از آن به عنوان یک موفقیت بزرگ یاد می‌کند.

کدام یک در اولویت است؟

مرمت بناهای تاریخی یا زایش معماری؟

روز ۲۸ اردیبهشت مصادف با ۱۸ مهر روز جهانی موزه‌ها بود و به همین مناسبت در سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری مدت یک هفته، میراث فرهنگی گرامی داشته می‌شود. چنین مناسبتی اقتضا می‌کند که در این چند روز تأمل بیشتری بر مقوله میراث فرهنگی و مسائل و مشکلات آن به صورت عام داشت. از یک منظر شاید مهم‌ترین وظیفه سازمان، حفاظت از بناها، بافت‌ها و محوطه‌ها باشد و کوشش برای تحقق چنین وظیفه‌ای از راه‌های گوناگونی بیکبری می‌شود و بیرو آن فعالیت خطیر «مرمت» اصلی‌ترین روش حفاظت تلقی می‌شود. اما شاید بتوان از زاویه دیگری نیز به انجام این وظیفه توجه کرد.

سعدی (علیه الرحمه) شاعر بزرگ ایرانی می‌فرماید: «هرگز اگر راه به معنی برد، سجده صورت نکند بت پرست» خلاصه راهنمایی سعدی در این‌سبب لزوم توجه به باطن به جای پرداختن به صورت است. در اصطلاح عرفای سرزمین ما «صورت» «پناه» است و «فانی» و «معنی»، «نظر» است و «باقی»، و باز به قول سعدی «هر چه را نباید، دل‌بستگی را نشاید» «صورت»، «فلسفه» است و «معنی»، «عرفان».

شاید بتوان از سخن ارزشمند سعدی این دریافت را هم داشته باشیم که اگر ایمان در عبادت خدای تعالی نداشتنه باشیم، حتی سجده در پیشگاه او مصادق کفر، بت پرستی و گمراهی است. به تعبیری دیگر سجده امری لازم است اما برای تشخیص ایمان کافی نیست. مراد از شاهد آوردن شعر سعدی آن است که متذکر شویم: «ارزش و معنی میراث فرهنگی تنها به ظاهر و کالبد نیست، توجه به «معانی» در میراث فرهنگی، در مرتبه بالاتری از «صورت» آن مطرح است و اگر بنا، بافت یا محوطه‌های محافظت و مرمت می‌شود، باید برای تحقق هدف اصلی میراث فرهنگی، یعنی در یادآوری معانی آن باشد.»

حدود ۴ قرن از ساخت مسجد شیخ لطف‌الله در اصفهان می‌گذرد اما هیچ بیننده‌ای نیست که در فضای داخل آن احساس معنویت و روحانیت نکند و از ادراک فضایی آن مهیوت نشود. مگر در شهرهای امروز ما مسجد ساخته نمی‌شود؟ مگر مصالح ساختمانی که برای آنها مصرف می‌شود همان آجر و گاشی و سنگ نیست؟ پس چرا در آنها احساس روحانیت نمی‌کنیم؟ مگر نه اینکه مسجد باید روح زندگی و عبادت را در انسان ایجاد کند؟ به نظر می‌رسد آنچه در مسجد شیخ لطف ا... اصفهان، آقا بزرگ کاشان، نصیرالملک شیراز،... و ما را مسحور خویش می‌کند «جوهره» و «ذات معنایی» است که میراث فرهنگی واقعی ما به شمار می‌آید. عنصر غیر کالبدی به نام «فضا» که معطر است به یاد حضرت دوست.

پس اگر از این مساجد حفاظت می‌شود و برای حفاظت از آن، امر مرمت صورت می‌پذیرد هدف نگهداری سنگ و آجر نیست، هدف محافظت از معنایی است که ورای این صورت با ایهام قابل توجهی در طول زمان ادراک می‌شود.

بنابراین به نظر می‌رسد که بخش مهم و قابل توجه آنچه میراث فرهنگی نامیده می‌شود، ابعاد معنایی و نظری آن است اما این ابعاد چگونه محافظت می‌شود؟ مرز مرمت کالبد و مرمت معنا در کجاست؟ مگر نه هدف ما از حفاظت میراث فرهنگی انتقال ارزش‌های گذشته‌نگان به نسل آینده و پندآموزی از گذشته است، پس چرا برای حفاظت از میراث فرهنگی به آموزه‌های گذشته‌نگان بی‌توجهیم؟

نگاهی گذرا به آنچه از گذشته‌نگان باقی مانده است نشانگر آن است که امر حفاظت از میراث فرهنگی بسا حفاظت از کالبد (حداقل به تنهایی) صورت نمی‌گرفته است، بلکه امر «حفاظت» در «توسعه و زایش معماری» محقق می‌شده است.

اگر به شهر تاریخی بشرویه در خراسان جنوبی سری بزنید شاهد بافت شهری ارزشمندی می‌شوید که متشکل از بناهای معماری مربوط به دوره‌های مختلف تاریخی است از خانه‌های ۷۰۰الی ۸۰۰ ساله گرفته تا بناهای ۴۰۰ ساله و ۱۰۰ ساله، مقایسه آنها با دیدگر آموزش شگرفی برای ما می‌برد. درحالی‌که برای ما به لحاظ‌ه این آثار دراییم که کالبد هر یک از خانه‌ها به فراخور شرایط زمانه و تعمیق گنجینه تجربه معماران حرتی کمال گرفت دارد.

از سادگی خانه‌های مقصد ساله تا پیچیدگی و جلال بناهای یکصد

سال پیش، می‌توان به زایش و آفرینندگی معماری در عین حفاظت از میراث فرهنگی پی برد.

در مورد بناهای مجموعه‌ای نیز همین آموزه وجود دارد. مسجد جمعه اصفهان راینگر تاریخ معماری ایران پس از اسلام است. مجموعه‌ای عظیم و با شکوه که در عین سادگی و هماهنگی در بردارنده تجارب ارزشمند معماران ایرانی در طول تاریخ است.

معنایی متأثر از تجربه‌های با عمر بیش از یک هزار سال. برای خردمندان و متخصصان شناسایی ادوار مختلف توسعه این مسجد در طی این مدت و تدبیر در آثار ادوار مختلف میسر است. اما برای عموم بینندگان تفاوت و آثار ناشی از تغییرات انجام شده توسط معماران دوره‌های مختلف قابل شناسایی نیست.

هماهنگی و روح واحد حاکم بر بخش‌های مختلف این بنا را می‌توان بهترین شیوه حفاظت از میراث فرهنگی در طول تاریخ حیات این مجموعه تلقی نمود. دریافت آگاهانه از مشاهده این مستندات، آن است که معماران ایرانی در گذشته خود را ملزم به حفاظت از ارزش‌های معنوی و میراث فرهنگی از طریق اشاعه و ارتقای ارزش‌های معنوی می‌دانستند نه در نگهداری از کالبد بناها.

متأسفانه باید اذعان کنیم که فرهنگ مرمت بناها از مبادی غربی وارد سرزمین ما شده است. دانش و روش‌های مرمت را نیز در اغلب موارد از متخصصین غربی فراگرفته ایم. اما با چنین عملکردی امر زایش، تکامل و آفرینندگی معماری از میان رفته است.

ما اکنون به حکم وظیفه قانونی و بنا بر عرف رایج امر حفاظت و مرمت بناهای تاریخی را انجام می‌دهیم. انحام وظیفه‌ای که در جای خود مقدس است. هر چند آن را کافی نمی‌دانیم اما نباید پند گذشته‌گان و روش آنها را فراموش کنیم.

ما باید از استادان معماری که بخش‌های دوره سلجوقیان مسجد جمعه اصفهان را در دوره صفویان عیناً نگهداری کرده و بخش‌های فاخری را به آن اضافه کردند می‌آموزیم که با حفاظت از کالبد گذشته و با رعایت ادب و آداب، فرزند زمان خویش باشیم و با تکامل ارزش‌های معنوی گذشته‌گان نسبت به آفرینش ارزش‌های جدید اقدام کنیم و اگر چنین می‌کردیم، امروز با شهرهایی چنین آشفته و بی‌معنی مواجه نبودیم و در محصل زندگی و فعالیت خود احساس غربت نمی‌کردیم. مجبور نبودیم برای رفع کسالت روحی خود، به دنبال مدگرایی برویم. نیاز نداشتیم برنامه‌ریزی شهری را جایگزین شهرسازی کنیم. در قبال موج واردات انواع ساختمان‌سازی‌های غربی منفعل نبودیم. امنیت شهروندان، تعمیق روابط و تعاملات اجتماعی، همگرایی عمومی و آرامش شهر و شهروندان را فدای زمینه‌سازی برای جولان اتومبیل نمی‌کردیم و...

از دست رفتن روح آفرینش و زایایی معماری مهم‌ترین آسیبی است که به میراث فرهنگی کشور ما وارد شده است.

میراث فرهنگی در کشور ما اگرچه در گام نخست نیازمند حفاظت و مرمت آثار تاریخی و فرهنگی است اما در گام دوم نیازمند ایجاد و توسعه‌کرسی‌های نظریه‌پردازی مبتنی بر معنانشناسی مستند در فرهنگ و عرفان ایرانی است تا به واسطه آن بتوان نسبت به روزآمدن شدن معماری ایرانی اقدام و انتظار زایش و بالندگی در آن را فراهم کنیم. بی‌تردید این‌گونه رفتار شایسته فرهنگ، تمدن و میراث فرهنگی کشور ماست.

علانرمضامینتاقیانمدیر کل دفتر حفظ و احیای بناها، محوطه‌ها و بافت‌های تاریخی

^[1] روز ۲۸ اردیبهشت مصادف با ۱۸ مهر روز جهانی موزه‌ها بود و به همین مناسبت در سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری مدت یک هفته، میراث فرهنگی گرامی داشته می‌شود

^[2] چنین مناسبتی اقتضا می‌کند که در این چند روز تأمل بیشتری بر مقوله میراث فرهنگی و مسائل و مشکلات آن به صورت عام داشت